

ΠΕΡΙ ΑΛΛΟΙΩΣΗΣ ΤΗΣ ΑΡΧΙΚΗΣ ΒΑΣΕΩΣ ΤΟΥ ΜΕΛΟΥΣ

Δρος Χριστόδουλου Βασιλειάδη

Ίσο ονομάζουμε στην ψαλτική τέχνη τον υπηχούντα βόμβο κατά την εκτέλεση στην εκκλησιαστική μελωδία¹. Συνοπτικά έχουμε μια ποικιλία ειδών ισοκρατήματος. Το κλασσικό ισοκράτημα είναι η σταθερή υπήχηση πάνω στην βάση του εκάστοτε ήχου, χωρίς το ισοκράτημα να έχει καμιά σχέση με τις μελωδικές γραμμές, που εκτελεί ο ψάλτης ή η χορωδία. Έχουμε επίσης το εναλλασσόμενο ισοκράτημα, το οποίο είναι πιο πολύ επηρεασμένο από την αρμονία της δυτικής μουσικής. Έχουμε επίσης το διπλό ισοκράτημα, κατά το οποίο οι ισοκράτες κρατούν ταυτόχρονα δύο ισοκρατήματα (π.χ. στον ήχο πλάγιο του τετάρτου οι μισοί ισοκράτες κρατούν τη βάση ΝΗ ενώ οι άλλοι μισοί τον δεσπίζοντα φθόγγο ΔΙ) κατά την εκτέλεση ενός ύμνου.

Γίνεται πολύς λόγος για τις αιτίες, που η βάση, την οποία παίρνει ένας ψάλτης ή μία χορωδία σταδιακά ανεβαίνει (ή και σπανιότερα κατεβαίνει) κατά την διάρκεια της εκτέλεσης ενός ύμνου. Μπορούμε να απαριθμήσουμε πολλούς λόγους, εξ αιτίας των οποίων η βάση ενός ύμνου σταδιακά ανεβαίνει.

Ένας βασικός λόγος για την άνοδο του ίσου κατά την ώρα της ψαλμωδίας είναι η διάθεση του εκτελεστή και το πόσο δυνατά ψάλλει. Συνήθως όταν ψάλλουμε δυνατά έχουμε την τάση να ανεβάζουμε τη βάση. Στην μακρόχρονη πορεία μου στην έρευνα της ψαλτικής τέχνης δεν έχω συναντήσει περίπτωση, κατά την οποία η βάση ενός ήχου σταδιακά να κατεβαίνει. Σχεδόν σε όλες τις περιπτώσεις η βάση ενός ήχου είτε παραμένει στην αρχική του βάση είτε, το πιο σύνηθες, σταδιακά ανεβαίνει.

Ένας άλλος λόγος για τον οποίο η βάση ανεβαίνει είναι η ταχύτητα, με την οποία εκτελείται ένας ύμνος. Συνήθως αν ψάλλουμε γρήγορα, τότε έχουμε και την τάση να ανεβάζουμε την αρχική βάση του ύμνου.

Εάν έχουμε επίσης πάρει μια χαμηλή βάση σε ένα ύμνο, ο οποίος θέλει μια πιο ψηλή βάση, τότε έχουμε την τάση σταδιακά να ανεβαίνουμε. Αντίθετα, όταν έχουμε πάρει μια ψηλή βάση σε ένα ύμνο, ο οποίος θέλει μια πιο χαμηλή βάση, τότε ίσως έχουμε την τάση σταδιακά να κατεβαίνουμε για να συναντήσει το ίσο την κανονική του βάση.

Όμως θα θέλαμε να σταθούμε σε μια άγνωστη ίσως πτυχή του όλου θέματος, η οποία όμως είναι βασική και επηρεάζει την όλη πλοκή τόσο του μέλους όσο και του ισοκρατήματος.

Κατ' αρχήν θα θέλαμε να κάνουμε μια μουσικολογική διαπίστωση ότι μία καθαρή πέμπτη και μία καθαρή τετάρτη δεν μας αθροίζουν μία καθαρή ογδόη αλλά λίγο περισσότερο από μία ογδόη. Δηλαδή για παράδειγμα στον ήχο πλάγιο του τετάρτου το καθαρό διάστημα πέμπτης ΝΗ-ΔΙ αν το προσθέσουμε με το καθαρό διάστημα τετάρτης ΔΙ-ΝΗ' (το ΝΗ το ψηλό, το οποίο απέχει ένα διάστημα ογδότης ψηλότερα

¹ Βλ. Οικονόμου Χαραλάμπους, *Βυζαντινής Μουσικής Χορδή*, Θεωρητικών, Πάφος 1940, σ. 149.

από το ΝΗ το χαμηλό) δεν θα μας αποτελέσουν το καθαρό διάστημα ΝΗ-ΝΗ' αλλά το ΝΗ το ψηλό θα βρίσκεται λίγο ψηλότερα από την κανονική του θέση².

Αυτό το γεγονός έχει σαν αποτέλεσμα το να ακούγεται πολλές φορές το ισοκράτημα που κρατεί ένας ισοκράτης λίγο χαμηλωμένο από το κανονικό. Για να το διαπιστώσουμε αυτό μπορούμε να κάνουμε το εξής φωνητικό πείραμα, εκτελώντας τις ακόλουθες οδηγίες στον ήχο πλάγιο του τετάρτου:

Α) Ο ισοκράτης παίρνει τη φυσική βάση ΝΗ και ταυτόχρονα ο μελωδός μετά από μερικά δευτερόλεπτα ψάλλει τον φθόγγο ΔΙ, ένα διάστημα πέμπτης ψηλότερα.

Β) Ακολουθώς ο ισοκράτης παίρνει σαν βάση το ΔΙ (το οποίο έψαλλε ο μελωδός) και ο μελωδός, μετά από μερικά δευτερόλεπτα και ενώ ο ισοκράτης συνεχίζει να ψάλλει το ΔΙ, ψάλλει το φθόγγο ΝΗ' (το ΝΗ το ψηλό, το οποίο βρίσκεται μία ογδόη ψηλότερα από τη βάση του πλαγίου τετάρτου ήχου).

Γ) Τέλος ενώ ο ψάλτης ψάλλει το ΝΗ' το ψηλό, ο ισοκράτης, έχοντας σαν βάση και σαν άκουσμα το ΝΗ' το ψηλό, ψάλλει το ΝΗ το χαμηλό (δηλαδή τη βάση του πλαγίου τετάρτου ήχου).

Αν εφαρμόσουμε λίγες φορές αυτό το πείραμα θα διαπιστώσουμε ότι η βάση του πλαγίου τετάρτου θα ανεβεί σταδιακά και από ΝΗ θα γίνει ΝΗ δίεση και ακολουθώς ΠΑ.

Εάν λοιπόν ο ισοκράτης χρησιμοποιεί το παραδοσιακό ισοκράτημα στον πλάγιο του τετάρτου ήχο, δηλαδή συνεχόμενο ΝΗ, η βάση του πλαγίου τετάρτου δεν θα ανεβαίνει μεν, αλλά πολλές φορές η σχέση ισοκρατήματος και μέλους δεν θα ακούγεται σωστή, λόγω του ότι ο μελωδός ή η χορωδία θα εκτελούν διαστήματα καθαρά, δηλαδή καθαρή πέμπτη (ΝΗ-ΔΙ) και καθαρή τετάρτη (ΔΙ-ΝΗ'). Εάν όμως ο ισοκράτης εναλλάσσει το ισοκράτημα και, όταν ο ψάλτης ή η χορωδία κινούνται στο χαμηλό τετράχορδο ΝΗ-ΔΙ, ο ισοκράτης παίρνει το ισοκράτημα ΝΗ ενώ όταν η χορωδία κινείται στο ψηλό τετράχορδο ΔΙ-ΝΗ' ο ισοκράτης παίρνει το ισοκράτημα ΔΙ, τότε τα ακούσματα θα είναι σωστά μεν, αλλά το ίσο σταδιακά θα ανεβαίνει, για το λόγο που εξηγήσαμε παραπάνω³.

Έτσι δημιουργείται το πρόβλημα αν ο ισοκράτης πρέπει να ακολουθεί στο ίσο τη σταδιακή άνοδο του μελωδού ή της χορωδίας ή αν πρέπει να παραμένει στην βάση του. Εάν διαπιστωθεί αυτή η όπως φαίνεται αναπόφευκτη διάφωνη (μη αρμονική) συνήχηση ισοκρατήματος και μέλους, τότε θα πρέπει, είτε ο χοράρχης κατά κύριο λόγο είτε ο υπεύθυνος των ισοκρατών, με ένα ανεπαίσθητο νεύμα και σε ένα σημείο που αρμόζει να γίνει μία παύση του όλου μέλους, να γίνει μια επανατοποθέτηση της βάσης του μέλους. Εάν το ανέβασμα της βάσεως είναι λίγα μόρια, τότε είναι καλύτερα να μη γίνεται αλλαγή του ίσου και ο μελωδός ή η χορωδία να συμμορφώνεται με το αρχικό ίσο. Εάν όμως το ανέβασμα της μελωδίας δεν είναι απλά μερικά μόρια αλλά ένα ημιτόνιο, τότε πρέπει ο ισοκράτης να ανεβεί και αυτός

² Αυτό το βλέπουμε και από τον τρόπο, με τον οποίο χορδίζονται τα διάφορα όργανα και ιδιαίτερα το πιάνο και το βιολί. Το βιολί χορδίζεται σε καθαρές πέμπτες (ΛΑ-ΜΙ, ΡΕ-ΛΑ, ΣΟΛ-ΡΕ), ενώ το πιάνο σε καθαρές όγδοες. Έτσι το πιάνο θα έχει χορδισμένες μεν καθαρές όγδοες (ΝΤΟ-ΝΤΟ') αλλά η πέμπτη του (ΝΤΟ-ΣΟΛ) θα είναι λίγο χαμηλωμένη.

³ Το πείραμα αυτό εφαρμόζετε και σε άλλους ήχους. Μπορούμε να δοκιμάσουμε την άσκηση αυτή και στον ήχο πλάγιο του δευτέρου, με τους φθόγγους ΠΑ-ΚΕ, ομοίως και στον πρώτο και πλάγιο του πρώτου ήχο πάλιν με τους φθόγγους ΠΑ-ΚΕ και στον δεύτερο ήχο με τους φθόγγους ΝΗ-ΔΙ.

και έτσι να συμμορφωθεί με τη νέα βάση του μέλους, ειδ' άλλως θα ακούγεται μεγάλη παραφωνία.